

BERNHARD SCHLINK'İN "OKUYUCU" ADLI ROMANINDA MICHAEL BERG'İN SEMBOLİK ETKİLEŞİM ÇERÇEVESİNDE ANLATI KİMLİĞİNİN OLUŞUM SÜRECİNİN ESERE YANSIMALARI

Ebru YEMİŞENÖZÜ*

Öz: Çalışmada sembolik etkileşimin kuramcılarından Mead, Krappmann ve Goffman'ın kimliğe ilişkin tanımlamalarından hareketle, henüz yeni bir yaklaşım olan anlatı kimlik oluşumu örnekler eşliğinde somutlaştırılmaya çalışılacaktır. Bireyler kişisel kimliklerini öz hikâyeleriyle etkileşimde ve iletişimde buldukları kişilere aktarırlar. Kategorize ettikleri anlatılarla hayatlarına yön verirler. Bu farklı yaklaşım biçimleri son yıllarda edebî metinlere de yansımıştır. Yazar, okuyucularına oluşturduğu kurgusal ya da edimsel türlerle bu çeşitliliği aktarır. Metinlerde kahraman(lar)ın öz hikâyesini anlatma çabası bu sürecin bir yansımasıdır ve anlatı kimlik oluşumunun okuyucuya iletme şeklidir. İlgili çalışmada başkahraman Michael Berg'in hayat hikâyesini anlatma çabası bu bağlamda değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: sembolik etkileşim, kimlik oluşumu, anlatı kimliği, roman, Michael Berg'in kimlik oluşumu

Reflections of the construction process of narrative identity within the framework of symbolic interaction of Michael Berg in Bernhard Schlink's novel "The Reader"

Abstract: In the study, with reference to the "identity" definitions of Mead, Krappmann, and Goffman, who are the theorists of symbolic communication, a new approach, narrative identity construction will be tried to be embodied in the light of examples. Individuals transfer their personal identities to the people they interact and communicate with through their core stories. They direct their lives with the narratives they categorize and find their direction in life. These different types of approaches have also reflected on the literary works in recent years. The author conveys this diversity to his readers with the fictional or performative genres he creates. The effort to tell the self-story of the hero(s) in the texts is a reflection of this process and is the way of conveying the narrative identity construction to the reader. The effort to tell the life story of the protagonist, Michael Berg, will be examined in the present study within this context.

Keywords: Symbolic Interaction, identity construction, narrative identity, novel, the identity construction of Michael Berg

Giriş

Günümüz toplumsal yapıda dinamiklerin değişmesi bireylerin kimlik oluşturma süreçlerine etki eder. Toplumsal ve evrensel göstergelerin azaldığı, hatta batılı toplumlarda neredeyse kaybolduğu bu dönemde bunların yerini çeşitli bireysel göstergelerin aldığı aşikârdır. Bu değişim süreçleri toplumun her alanında görüldüğü gibi, özellikle bireylerin etkileşim ve iletişim ile oluşan kimlik yapılarına da yansımaktadır. Birey, etkileşim ve iletişim esnasında hem başka kişilerin duruma özgü davranış biçimlerine, hem de kendi tepkime ve davranışa dönüştürme eylemine şahit olmaktadır. Bu unsurlar, yani toplumsal ve bireysel olgular ben kimliğinin

* Öğr. Gör. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı / TÜRKİYE. E-posta: ebruozu@karatekin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5336-7602.

şekillenmesinde önemli rol oynar. Birey, oluşum sürecine etki eden bu faktörleri, yani sentezleme – değerlendirme süreçlerini anlatarak dışa vurmaktadır. Hayat hikâyeleri, ya da hayatlarıyla ilgili her türlü anlatı şekli etkileşim esnasında biçimlenir ve duruma göre çevresindekilere aktarılır. Bu anlamda bireyler anlatılarını geçmiş, şimdi ve gelecek olmak üzere zamansal düzlemde kategorize ederler. İlgili çalışmada teorik temellendirmelere geçmeden önce “Okuyucu” adlı romanın yazarı hakkında yapıtın anlaşılması açısından bilgi vermek yerinde olacaktır.

Alman yazar Bernhard Schlink 6 Haziran 1944 yılında Bielefeld’de ailenin en küçük oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Babası Edmund Schlink Alman Teolog Profesörü, annesi Irmgard Oswald ise İsviçreli bir teologdur. Edebiyata, tarihe ve sosyolojiye karşı ilgisinin olmasına ve bu alanda faklı kaynaklardan beslenmesine rağmen, ilk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra babasının ısrarı üzerine hukuk öğrenimine başlar ve bu alanda da uzmanlaşır (Magenau 04.07.2014). Bunun yanı sıra yazarlığa da başlayan Schlink’in, 1987 yılında Walter Popp ile birlikte kaleme aldıkları ilk romanı yayımlanır. İlerleyen yıllarda birçok eserler yazmış ve bu alanda birçok ödüle layık görülmüştür.

Bernhard Schlink’in hukukçu kimliği yazılarına da yansımaktadır. Eserlerinde genel anlamda ya bir hukukçu, ya da hukuk çevresinde geçen konu ele alınır. Bu anlatım şeklini kendisi şöyle ifade eder: “Bir hukukçu olarak yazmayı da seviyorum ve bir hukukçu olarak da şeffaf ve güzel yazmaya çalışıyorum. Aksi takdirde her ikisi de birbirini çözümlüyor zaten¹” (Krause 14.10.1999). Bunun yanı sıra roman ve hikâyelerinde otobiyografik unsurlara da sık sık yer verir. Bununla ilgili Schlink şu ifadeyi kullanır: “Sadece bildiklerini yazabilirsin²” (Becker 05.01.2000). Bu bakış açısını birçok eserlerinde görmek mümkündür. Bunlardan birisi de “Okuyucu” adlı romanıdır.

“Okuyucu” adlı romanı 1995 yılında yayımlanır ve dünya literatüründe, ama bilhassa Amerika’da önemli bir yere sahiptir. Eser aynı zamanda birçok dile çevrilir ve birçok ödül alır. Romanda anlatılan kahramanın adı Michael’dir. Michael’in hayat hikâyesi üç ana bölümde ele alınır ve bu bölümler yine kendi içlerinde alt bölümlere ayrılır. Ana bölümler Michael’in hayatındaki üç önemli dönüm noktaları temel alınarak şekillendirilir. Hikâyenin başında Michael henüz daha 15 yaşındadır ve 36 yaşındaki Hanna ile tanışması ve bir beraberlik yaşaması sonucu hayatının nasıl değiştiği ve bu değişimin kimliğinin oluşum sürecini nasıl etkilediği tasvir edilmektedir. İlgili yapıtta kimlik oluşum sürecini etki eden diğer bir faktör ise özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında Alman toplumunun yaşamış olduğu değişimdir.

Yapıtın birinci bölümünü tanışma ve beraberliklerindeki çarpık rol statüleri oluştururken, ikinci bölümde Hanna ile yıllar sonra karşılaşmaları ve Hanna’nın yargılanma sürecinde Michael’in onunla ilgili bilmediği gerçeklerle yüzleşmesi konu edilir. Üçüncü bölümde ise Hanna’nın ceza evindeki dönemi ve ölümünden sonraki evrede Michael’in onunla ilgili kaleme aldığı öz hikâyesinin nedeni anlatılmaktadır. Her bir evrede Michael’in bu beraberlik sonucunda yaşadığı travmatik durum kimlik sorunsalı şeklinde okuyucuya aktarılmaktadır. Ayrıca hayatının her bir evresinde

¹ Orijinal metin tarafımdan Türkçeye çevrilmiştir. Krause’nin (14.10.1999) Schlink ile yaptığı olduğu röportaj metninden alınmıştır: „Ich schreibe auch als Jurist gern und versuche auch als Jurist, klar und schön zu schreiben. Beides ergänzt sich auch sonst“.

² Orijinal metin tarafımdan Türkçeye çevrilmiştir. Becker’in 05.01.2000 tarihinde yayımlanan metinden alınmıştır: “Man kann nur das schreiben, was man kennt“.

BERNHARD SCHLINK'İN "OKUYUCU" ADLI ROMANINDA MICHAEL BERG'İN SEMBOLİK ETKİLEŞİM ÇERÇEVESİNDE ANLATI KİMLİĞİNİN OLUŞUM SÜRECİNİN ESERE YANSIMALARI Hanna ile yaşadıklarının daha sonraki kadınlarla olan beraberliklerine, ama özellikle diğer insanlarla olan iletişim şekline nasıl yansıdığına altı çizilir. Tüm bunları kimlik oluşumu, kimlik değişimi gibi süreçlere nasıl yön verdiği vurgulanmaktadır. Örneklere geçmeden önce simgesel etkileşimi ve buna ilişkin kuramcılarının kimlik ve kimlik sorunu ile yaklaşımlarına yer vermek yerinde olacaktır.

Sembolik Etkileşim Bağlamında Mead, Krappmann ve Goffman'ın Kimlik Kuramlarına İlişkin Yaklaşımları

Sembolik etkileşim teorik yaklaşımında insan eylemine odaklanıldığı ve bununla birlikte insanlar ve toplum arasındaki ilişkinin anlaşılmasına çalışıldığı görülmektedir (Erdem, 2019).

George Herbert Mead (1863-1931), sosyal davranışçılık perspektifiyle sembolik etkileşim yaklaşımının öncü kuramcılardandır. Yazılarında öz kavramını farklı boyutlarda ele alan Mead, bireyin kimlik gelişiminin ancak etkileşim ve iletişim sonucunda meydana gelebileceğini savunur. Bireyin doğuştan bu niteliğe sahip olmadığını (Müller 2011: 33), ancak çocukluk döneminde öğrendiği 'game' ve 'play' şeklinde adlandırdığı evrelerde kazandığını betimler. "Kimliğin geliştiği süreç, grup üyelerinin karşılıklı etkisini, yani grubun kendisinin önceden var olduğunu öngören sosyal bir süreç³" (Mead 1968: 207) olduğunu savunur. Bu bağlamda 'play' şeklinde adlandırdığı evre, çocuğun kendi benliğini keşfetmesine hizmet etmektedir. Çünkü oyun esnasında dönüşümlü olarak hem kendi rolüne, ama aynı zamanda da 'önemli diğerleri'nin ('significant others') rolüne girerek stratejik davranmayı öğrenir (Abels 2007: 28). Bu durum, onun kimlik geliştirme sürecinin toplumsal etkileşim evresinden geçtiğini ve aynı toplulukta yer alan bireyin dönüşümlü olarak birbirlerini etkilediklerini savunduğunu gösterir. Birey, bu davranışını gerçekleştirebilmek için kendini toplumdaki diğerlerinin gözüyle görebilmeli, yani somutlaştırarak kendini gözlemlemelidir (Müller 2011: 33). Dili sayesinde kendini somutlaştırma yetisine sahip olduğu ve yine onun vasıtasıyla diğer grup üyeleriyle iletişime geçebildiği için oldukça önemlidir. 'Game' evresi ise, çocuğun organize edilmiş roller bütününe grup oyunu esnasında algılamasına ve rol davranışlarını kendi içinde senkronize edebilmesine yol açar. Öyle ki, grup hedefi onun kimliğini belirlemeye yarayan önemli bir etkidir. Çocuk mevcut farklı rolleri gözlemler, onları sınıflandırır ama en önemlisi kendi davranışlarını da gözlemleyerek diğerleriyle örtüşen ve ayrışan yönlerinin farkına varır. Böylece başkalarının öğrenilmiş deneyimlerini ve davranışlarını ilişkilendirebilme becerisini kazanır. Bireyin kendini diğerlerinin yerine koyabilme eylemine de 'genelleştirilmiş diğerleri' denilmektedir. Mead bunu şöyle açıklar: "Başkalarının rolünü karşılıklı üstlenme oyunu ve bunun sonucunda ortaya çıkan ortak eylemler, gerçek insan etkileşimini oluşturur⁴" (Abels 2007: 26). Bu yansıma, başkalarına karşı eylemlerinin kendisinde bir öz simge yaratmasına neden olur. Bu da daha sonra kendisine olan güvenine bağlı olarak değişkenlik gösterir: "Yani kimlik ve etkileşim sürekli birbirleriyle oynar⁵" (Abels 2007: 26). Bu oyun esnasında birey kendi kendini

³ Orijinal metin: "Der Prozess, aus dem heraus sich die Identität entwickelt, ist ein gesellschaftlicher Prozess, der die gegenseitige Beeinflussung der Mitglieder der Gruppe, also das vorherige Bestehen der Gruppe selbst voraussetzt" (Mead 1968: 207)

⁴ Orijinal metin: „Dieses Spiel der wechselseitigen Übernahme der Rolle Anderer und der daraus sich ergebende gemeinsamen Handlungen machen die eigentliche menschliche Kommunikation aus.“ (Abels 2007: 26)

⁵ Orijinal metin: "Identität und Interaktion spielen also ständig miteinander" (Abels 2007: 26)

izler. Bütün bu evreler bireyin kimlik gelişimini aktive etmesi için gereklidir. Mead'e göre kimlik birbiriyle bağlantılı üç eksenenden oluşur: 'Self' (ben-kimlik), 'Me' (sosyal-kimlik) ve 'I' (kişisel-kimlik). Buna göre bir bireyin ben-kimliği sosyal ve kişisel kimliğin etkileşiminden meydana gelir. 'I' kimliğin kontrol edilemeyen, dürtüsel ve içgüdüsel tarafını yansıtırken, 'me' bir toplumda yer alan bireylerin beklentilerini ve algılarını, aynı zamanda da bireyin sosyal kimliğini tanımlayan olguları yansıtır (Abels 2007: 36).

Mead'in bu yaklaşımına "Okuyucu" adlı romanın farklı bölümlerinde ve Michael'in değişik kimlik gelişim evrelerinde rastlamak mümkündür. 'Genelleştirilmiş diğerleri' kavramı kimlik oluşumu açısından daha doğrusu sosyal kimlik oluşturma sürecinde önem arz eder. Çünkü bir topluma mal edilmiş toplumsal roller, bireyin hayattaki yönelimini kolaylaştırmalı ve davranışına yansımalıdır. Bu süreçte öğrenilen roller ve bireyin kendi davranış biçimi, toplumda öz saygısının oluşmasını sağlamaktadır. Romanda bahsi geçen olgular, İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın toplumsal yapısındaki rollerin değişkenliğinde ve bireyin toplumsal kimliğini oluşturma sürecinde karışımıza çıkmaktadır.

"Hesaplaşmak! Geçmişle hesaplaşmak! Biz, seminere katılan öğrenciler, kendimizi hesaplaşmanın öncülerimiz olarak görüyorduk. Pencereleri biz açıyorduk; içeriği havalandırıyor, toplumun, geçmişteki dehşetin üzerine çökmesine izin verdiği tozu dağıtan rüzgârlar estiriyorduk. İnsanların nefes alabilmelerini, görebilmelerini sağlıyorduk. Bizler de bel bağlamıyorduk hukuksal bilimselliğe. Mahkûmiyet kararlarının verilmesi gerektiği, bizim gözümüzde kesindi. Şu ya da bu toplama kampı muhafızının ve gardiyanının mahkûmiyetiyle yalnızca görüntüyle ilgili olduğumuzu da aynı kesinlikle biliyorduk. Bu muhafızları ve gardiyanları kullanan ve engellemeyen ya da hiç değilse, 1945'ten sonra onları dışlayabilecekleri halde, bunu bile yapmaya yanaşmayan kuşak yargılanıyordu aslında ve biz bu kuşağı bir hesaplaşma ve aydınlanma sürecinin sonucunda utanca mahkûm ediyorduk⁶" (s. 75).

Bu alıntıda savaş sonrası kuşağın 'genelleştirilmiş diğerleri' eyleminin bireylerde ne gibi olumsuz çağrışımlar yarattığı görülmektedir. Bu konuda 'play' ve 'game' evresinde öğrenilmesi gereken davranışların, toplum tarafından belirlenmiş rollerin algılanıp özümsemesi konusunda eksik kaldığı anlaşılmaktadır. Hatta toplumsal kimlik kavramının dahi bu kuşakta ne gibi yansımaları sebep olduğu açıkça dile getirilmektedir. Bir başka bölümde yine bir grup öğrencinin kendi içlerinde nasıl müşterek davranış biçimini geliştirdikleri ve bu davranışlarının başkaları tarafından yadırgandığı tasvir edilmektedir.

"Yaptıklarımız, diğerlerini ilgilendirmiyor, çoğunu yadırgatıyor, hatta bazılarına düpedüz itici geliyordu. Şimdi düşünüyorum da, o dehşet verici şeyleri öğrenmek ve başkalarına anlatmak için gösterdiğimiz gayretkeşlik, iticiydi gerçekten de. Okuduğumuz, dinlediğimiz olayların dehşeti büyüdükçe, aydınlatıcı ve suçlayıcı görevimize daha çok inanıyorduk. Olaylar çözümümüzü kestiğinde bile, muzaffer bir edayla gözlerine sokuyorduk onları. Buraya bakın!" (s. 76).

Dönemin, yani 68 kuşağının öğrenci hareketinin de bu bağlamda konu edildiği görülmektedir. Michael Berg kendi kuşağının her ne kadar bazı toplumsal rollere uyum sağlayarak hareket ettiği yansıtılsa da, kahramanın öğrenci hareketinin ideolojik tutumlarına katılmadığı ve bu durumun onun ilgisini çekmediği belirtilmektedir. Hatta bu toplumsal gruba karşı mesafeli bir tutum sergilediği anlatılmaktadır.

⁶ Romandan alınan alıntılarda sadece sayfa sayısı belirtilecektir.

"Üniversiteyi bitirip, stajyerliğe başladığımız yaz, öğrenci hareketi patlak verdi. Tarih ve sosyolojiyle ilgileniyor ve stajyer olarak, üniversitede tüm olanları izleyebilecek kadar vakit geçiriyordum hâlâ. İzlemek, katılmak anlamına gelmez: Sonuçta üniversiteler ve üniversite reformu da, tıpkı Vietkong ve Amerikalılar gibi umurumda değildi. Öğrenci hareketinin üçüncü ve asıl konusunda, nasyonal-sosyalist geçmişle hesaplaşmaya gelince: Diğer öğrencilere kendimi öylesine uzak hissediyordum ki, onların ne propagandalarına, ne de gösterilerine katılmak geliyordu içimden" (s. 140).

Bu alıntıda da yine Mead'in kimlik kuramı yaklaşımlarına rastlamak mümkündür. Michael etkileşim ve iletişim eyleminin sonucunda kimlik oluşum sürecinin nasıl şekillendiğini ve ben kimliğinin hem kişisel hem de toplumsal kimlik çerçevesinde nasıl değerlendirildiğini anlatılarıyla sembolize etmektedir. Mead'den farklı olarak Lothar Krappmann (1936-) öz kimliğin toplum ve birey arasında düzenlenmesi gereken bir sorun olarak ele alınması gerektiğini savunur. Çünkü ona göre kimlik oluşumu etkileşim sürecinin temelini oluşturur. Bu durumda gençlik evresinin aslında kimlik gelişiminin temelini oluşturduğu söylenebilir. Bireyin yansıyan benlik simgesi, toplumun beklenti ve taleplerine göre adil olmalı ve farklılaşması gereken bir bütün olarak düzenlenmelidir. Yansıyan benliği korumak ve geliştirmek de önemlidir (Krappmann 1997). Birey kendini sürekli olarak algılama, yansıtma, düzenleme ve bireyselleştirme sürecinde bulur. Bu sürecin bireyde hangi duygu ve davranışları uyandırdığı önem arz etmemektedir. Tam tersine önemli olan farklı koşullar altında etkileşimi sürdürebilmektir. "Her birey kendi kimliğini başkalarının beklentilerine, yani yakın ve uzak çevrelerinin sorularına cevap vermek suretiyle tasarlar. Bu çevreler kimlik tasarımı kabul etmelidirler [...]" (Krappmann 1997: 81).

Lothar Krappmann'ın sosyal kimlik kavramı bu anlamda 'öz kimliğin dengesi' yaklaşımına dayanmaktadır. Öz kimlik birey ve toplum arasındaki dengeyi gerektirir de, aynı zamanda da birey tarafından düzenlenmesi gereken kişisel ve sosyal kimlik arasındaki dengeyi tanımlar. Çünkü öz kimliğin görevi bu dengeyi kurabilmektir. Teorisinin odak noktası ise, dil aracılığıyla aktarılan iletişimle etkileşimdir. Bu nedenle, bireyin kimliğinin gelişimi, sosyal etkileşim süreçlerinin yapılarına karşılık bireyin performansı olarak görülmelidir (Krappmann 2000: 11). Birey, duruma bağlı olarak etkileşime uyum sağlayabilmeli, ayrıca toplumun kendisinden beklentilerinin ne olduğunu hesaba katmalı ve hatta diğerlerinin ve kendi davranış biçimlerinin çeşitliliği hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Öz kimlik, dengelemenin gerçekleştiği eylem olarak kabul edilir. Bununla birlikte de etkileşimle gelişime müsaittir. Birey etkileşim esnasında biyografisini yansıtmalıdır. Farklı durumlara ve maruz kaldığı farklı etkileşim süreçlerine rağmen, biyografisini sürekli başkalarına aktarır. Amaç, kendisinin eşsiz özelliklere, yani diğerlerinden farklı kılan özelliklere sahip olduğunu topluma yansıtmasıdır. Bu eylemi özgeçmiş vasıtasıyla gerçekleştirir.

Bu görüşe ve Krappmann'ın 'dengeleyici öz kimliğine' dayanarak, Michael'in Alman toplumunun beklentileri ve kendi ihtiyaçları arasında başarılı bir şekilde dengeyi kurup kurmadığı belirlenmelidir. Önemli olan, bireyin çabasının, toplumsal normlar ve değerler çerçevesinde değerlendirilip, öz saygısıyla ilişkilendirilmesidir. Bunun yanında birey, rol beklentilerini, somut ve eksiksiz olarak yerine

⁷ Orijinal metin: „Jedes Individuum entwirft seine eigene Identität, indem es auf Erwartungen der anderen, der Menschen in engeren und weiteren Bezugskreisen, antwortet. Diese Bezugskreise müssen den Identitätsentwurf akzeptieren [...]" (Krappmann 1997, s. 81).

getiremeyeceğinin bilincindedir. Yine de birey, her zaman öz kimliğini korumak için, sosyal ve kişisel kimlik arasındaki dengeyi kurma isteğini dile getirir.

Michael'in toplama kampı sürecine ve 'Nazi geçmişi' meselesine karşı tutumu, Hanna'nın geçmişini öğrenmeden önce farklıdır. Çünkü semineri yöneten ve Nazi geçmişini nesnelleştiren profesörün amacı, bu seminerde öğrencilerin müzakerelerde davranış normları ile yüz yüze gelmelerini ve bu durumu da kendi içlerinde değerlendirmelerini sağlamaktır. Onun bu tutumu Michael'in tavırlarının başlangıç noktasıdır. Ancak Hanna'nın maskesinin düşmesiyle bu durum kısmen değişir ve Michael kendi bakış açısını geliştirmesi gerektiğini görür. Yani öğrencilerle geliştirdiği ortak davranış biçimi yerini Hanna'nın gerçekliğine bırakır. Bu onun kişisel bakış açısının ve tutumunun değişmesine yol açsa da, bu durumunu diğerlerine fark ettirmez. Amaç etkileşimi ve iletişimi zora sokmayıp, dava süresince bulunduğu öğrenci grubunun normlarına uyum sağlamaktır. Bu durum romanda şöyle aktarılır:

“Seminerde geçmişe dönük cezalandırmanın yasaklanması üzerine tartıştığımızı hatırlıyorum. Toplama kampı muhafız ve nöbetçilerinin mahkûm edildikleri maddenin, eylemin gerçekleştiği tarihte ceza yasasında yer alması yeterli miydi, yoksa söz konusu maddenin o dönemde nasıl yorumlandığı ve uygulandığını; gerçekleştikleri dönemde söz konusu eylemleri kapsayıp kapsamadığını da göz önünde bulundurmak gerekir miydi? Adalet nedir? Yasalarda yazılı olan mı, yoksa toplumun fiilen geçerli sayıp uyduğu mu? Yoksa her şeyin hakça yürüdüğü koşullarda, yasalarda yazılı olup olmadığına bakılmaksızın geçerli sayılması ve uyulması gereken şey midir adalet?” (s. 74-75)

Bu bölümde Michael'in, profesörün ve seminer öğrencilerinin beklenti ve fikirlerini karşılamaya çalıştığı görülür. Hepsini aynı toplum ve müşterek etkileşime sahip olsa da, kendi aralarındaki çelişen ve değişen davranışları mevcuttur. Her birey toplumda kabul edilen davranış şekillerini sergilese de, aslında bu davranışlar kendine özgü ve özeldir. Hukuki açıdan bakıldığında, Michael'in, profesörün ve diğer öğrencilerin çabaları aynı olsa da her birey bu olguyu kendi bakış açısından içselleştirir. Böylece grup içerisinde hedeflenen amacın aynı olmasıyla, bireyler arasında 'grup kimliği' olgusu oluşur. Etkileşim ve iletişim aynı amaç için kuvvetlendirilip belirlenen norm ve değerler doğrultusunda gerçekleşir.

“Ben bir merak sonucu katılmışım bu seminere. Bir kez olsun değişik bir şeydi işte [...] Geliştirdiğim o iddialı, kibirli tavırla gelmişim seminere. Ama kış ayları boyunca kendimi giderek kapırdım: hem okuduğumuz ve duyduğumuz olaylara, hem de seminer öğrencilerini saran o gayretkeşliğe. Önceleri yalnızca bilimsel ya da politik ve ahlaki gayreti paylaşmak istediğimi söyleyerek kandırıyordum kendimi. Ama istediğim daha fazlasıydı; ortak gayreti paylaşmak istiyordum. Diğerleri beni hâlâ mesafeli ve kibirli buluyor olabilirdi. Ama ben o kış aylarında, seminerin bir parçası olmanın, kendimle, yaptıklarım ve birlikte olduklarımla barışıklığımın huzur verici duygusunu yaşamışım” (s. 76-77).

Bu alıntı, kişinin kimliğinin gelişim aşamalarını öz kimlik dengesi açısından analiz etmek için uygundur. Çünkü bu alıntıda Michael'in sosyal kimliğinin etkilerini, kişisel kimliğinin öne çıkan özelliklerini düzenleyerek öz kimliğe dönüştürme çabasının anlatıldığı anlaşılır. Romanın ilerleyen sayfalarında Nazi geçmişi ile ilgili toplumsal beklenti ve tutumların baskısının arttığını vurgular. Bu beklentilerin dengeyi nasıl bozduğunu, böylece kendisini yabancılaşmış hissettiğini ve dengeyi tekrar sağlayabilmek için birçok şeyi sorguladığını anlatır.

“Bununla birlikte kendime soruyorum -ve sormaya daha o zamanlarda başlamışım-: Bu geçmişin mirasçısı olan benim kuşağım, Yahudi katliamının

korkunçlukları hakkındaki tüm bu bilgiyle ne yapmalıydı; ne yapmalıdır? Kavranamaz olanı kavrayabileceğimizi sanmamalıyız; karşılaştıramaz olanı karşılaştırmamalıyız; tartışmamalıyız, çünkü tartışan kişi tüm bu korkunç olayların gerçekliğini kabullendiğinde bile, onları bir iletişimin nesnesi haline getirir ve karşısında ancak dehşet, utanç ve suçluluk duygularıyla susulacak bir şey olarak algılamaz. Yalnızca dehşet, utanç ve suçluluk duyarak susmalı mıyız? Nereye kadar? Seminere katılırken taşıdığım hesaplaşma ve aydınlatma gayretinin duruşmalar sırasında kaybolduğu sanılmasın. Ama yalnızca birkaç kişi mahkûm olacak ve cezalandırılacak ve onları izleyen kuşak olarak bizler, dehşet, utanç ve suçluluk duyguları içinde susacağız: Olması gereken bu muydu?" (s. 87)

Michael sorunu anlamaya ve içselleştirmeye çalışır, çünkü yaşanılanlar onun kimlik oluşumunu tehlikeye sokup, dengeyi kurma çabasını zorlaştırır. Grup tarafından yanlış anlaşılmamak ve etkileşimi tehlikeye sokmamak için, kişisel kimliğini bastırmak zorunda kalır. Toplumsal normlardan uzaklaşmamak için iletişim ve etkileşim sırasında kullandığı dili özenle seçerek grup tarafından dışlanmamaya ve diğerleriyle çelişen beklenti ve taleplerine cevap vermeye çalışmaktadır.

Erving Goffman (1922-1962) da diğer iki kuramcı gibi kimlik oluşumunun altyapısında sosyal etkileşimin olduğunu savunur. Kimlik olgusunu 'The presentation of self in everyday life' adlı eserinde günlük yaşama dair bireyin farklı davranış seçeneklerini bir 'drama', 'sunum' veya 'gösteri' (Dellwig 2014: 73) şeklinde şekillendirdiği anlatılır. Bunu 'hepimiz tiyatro oynuyoruz' metaforu ile görselleştirir. Tiyatro metaforu, kişisel kimliğe bir göndermedir. Kişisel kimliğin etkileşim esnasında bireyin oyuncu ve gösterim arasında gidip geldiğini, aynı zamanda da seyircileri temsil eden toplumun diğer üyelerine karşı da direnmesi gereken durumları yaşadığı ifade edilir. Burada ön plana çıkan, birey davranışını 'nasıl' gösteri şekline dönüştürdüğüdür, gösterinin kendisi değildir. Ayırım 'öz'ün oyunculuğu' ve 'öz'ün gösterisi' arasında yapılı (aktaran Engelhardt 2010: 132). Birey oyuncu olarak kendini normatif rol beklentilerine, öz simgelerine ve seyirciye ayarlayıp, gösterimini düzenler. Bu gösteri birey tarafından oynanmış sosyal rollerdir. Bu roller uygun şekilde sunulmuş ve öğrenilmiş sosyal roller olup, bireyin gösterisinde öze uygun şekillendirilir (Engelhardt 2010: 132). Bireyin kişisel kimliğinin benzersiz ve ayırt edici özellikleri de önemlidir. Bu iki unsur "kendini canlandıran kişi ve algılayan seyircinin perspektifinden sosyal ve kişisel kimlik"⁸ (Engelhardt 2010: 132) olarak gerçekleşir. Bu durumda birey, günlük hayatında hem özünü canlandırır, hem de farklı rolleri benimseyerek özüne indirger. Bu eylem beraberinde değişik sorunlar getirebilir. Goffman buna 'dramaturjik davranış' adını verir ve etkileşimde bulunan üyeler arasındaki ilişkiyi anlatır. Oyuncu, etkileşim içindeki üyeleriyle birlikte, ortak seyirciye müşterek sunumu oluşturur. Goffman etkileşimde kimliğe ve onun sunumuna vurgu yapar. Çünkü onun için önemli olan bireylerin sosyal durumlar karşısında kendilerini başkalarına nasıl sundukları ve bu süreç içinde kendilerini nasıl algılayıp, davranışa dönüştürdükleridir.

Goffman'ın kimlik yaklaşımını romanda bir örnek ile somutlaştırmak gerekirse:

"Önceleri bu insanlarla aramdaki dostluğun, henüz Hanna'dan söz etmeme izin verecek kadar yakın olmadığını söylüyordum kendime. Ardından uygun bir fırsat, doğru bir zaman, yerinde bir sözcük bulamadım. Sonunda Hanna'yı anlatmak, onu gençliğimin diğer sırlarından biri gibi sunmak için çok geç

⁸ Orijinal metin: „Die Person als Darsteller [...] orientiert sich in ihrer Selbstdarstellung an normativen Rollenerwartungen und Selbstbildern und an dem Publikum“ (v. Engelhardt 2010: 132).

kalmıştım. Bu kadar zaman geçtikten sonra ondan söz edersem, diyordum kendime, bunca uzun suskun kalmam, aramızdaki ilişkinin yakışsız olduğu ve vicdan azapları çektiğim yolunda yanlış bir kaniya yol açacaktır. Ama kendimi nasıl kandırmaya çalışırsam çalışayım, hayatımdaki önemli şeyleri dostlarıma anlatırken Hanna'yı suskunlukla geçiştirdikçe, ona ihanet ettiğimi biliyorum" (s. 62).

Bu alıntı Michael'in bulunduğu durumdan ötürü nasıl davrandığını gözler önüne serer. Hanna ile yaşadığı ilişkinin farkındadır. Toplum norm ve ahlaki normlara uymadığından, bu durumu etkileşimde bulunduğu sosyal çevresine aktarmaz. Onlara görmek istedikleri bireyi sunar. Gerçekleri saklayarak ve nasıl davranılması gerektiğini sezinleyerek bundan çıkar sağlar, yani sahnede maskesini takarak oyununu oynar. Öz'ün oyunculuğu ve gösterisi eylemi gerçekleşmiş olur. Yapıtın kahramanı Michael'in bu kimlik sorgusuna anlatı kimlik yaklaşımı açısından da bakıldığında yapıtta kendini anlatma çabası oldukça belirgindir.

Anlatı Kimlik Oluşum Süreci ve Bireylerin Hayat Hikâyelerini Başkalarına Anlatma Çabaları

Anlatı kimlik oluşumu daha çok yeni bir yaklaşım olup kişisel kimliğin bir yansıması olarak kabul edilir. Bireylerin, günümüz toplumunda kendi kimliklerini inşa etme çabaları onları farklı yönelimleri geliştirmeleri gerektiğini gösterir. Bir alt dal olan 'Anlatı Psikolojisi'⁹ şu tezi savunur: Bireyler sadece hikâyelerle ve anlatılarla gündelik etkileşimde bulunmazlar, tüm hayatları ve dünyayla olan ilişkilerini anlatı olarak şekillendirirler (Mancuso 1986). Hayatımızla ilgili bu hikâyeler ve anlatılar, bireylerin gerçek hayatta yaşadıkları olayların birer yansıması değildir. Daha çok anlatıcının kendi hayatıyla ilgili tutarlı hikâyeleri ve dünyadaki diğer anlatıları birbirlerine bağlayarak anlatma çabasıdır. Bu durumda, dünya ile ilgili her türlü ilişki ve olaylar anlatı olarak aktarılır. Çünkü "anlatı biçiminde rüya görürüz, hayal kurarız, hatırlarız, tahmin ederiz, umut ederiz, umutsuzluğa kapılırız, inanırız, şüphe duyarız, plan yaparız, gözden geçiririz, eleştiririz, inşa ederiz, alkışlarız, nefret ederiz ve severiz"¹⁰ (Hardy 1968: 5; aktaran Kraus 2000: 170). Dolayısıyla anlatılar, yaşananları sosyal açıdan şekillendiren yapılarıdır. Bunun yanı sıra anlatı sayesinde ve olaylar doğrultusunda birey, kendi geleceğine dönük umut vaat eden projeler geliştirir.

Bireylerin oluşturdukları hikâyeler, kendilerini anlatmaya yarayan anlatılardır. Başkalarının onlar hakkında anlattıkları hikâyeler de aynı şekilde anlatı kimlik oluşumu açısından önem arz eder. Ayrıca bu hikâyeler ve anlatılar, bireyin yaşadığı kültürün birer yansımasıdır. Böylece bütün bu anlatılar yumağı kendi özyeni tanımlarını sağlar. Hikâyeler, bireyin kendi deneyim ve bilgisine göre bireyselleşir. Bu doğrultuda anlatılar belirli zamansal düzlemde gözden geçirilip, olayların birey tarafından geçmiş, şimdi ve gelecek sınıflandırmasına yol açtığı görülür (Rosa 2007: 49). Olayların zamansal bir düzleme oturma çabası, bireyin kimliğinin farkına varmasını sağlar. Bu süreç, onun kendi biyografisini aralıksız oluşturma eylemidir. Bu durum karşısında sürekli kendi kimlik inşası üzerinde çalışır. Çünkü edinilen deneyimler ve

⁹ Kurucuları arasında Sarbin, Bruner, Polkinghorn, Ricoeur, Gergen, Mancuso v.d. saymak mümkündür. Bu yaklaşım 1980'li yıllara doğru geliştirildi, ama Theodore Sarbin'in yayımlanmış olan makale derlemesi *Narrative Psychology. The Storied Nature of Human Conduct*. New York 1986, başlangıç olarak kabul edilir.

¹⁰ Orijinal metin: "[w]ir träumen narrativ, tagträumen narrativ, erinnern, antizipieren, hoffen, verzweifeln, glauben, zweifeln, planen, revidieren, kritisieren, konstruieren, klatschen, hassen und lieben in narrativer Form" (Hardy 1968: 5).

BERNHARD SCHLINK'İN "OKUYUCU" ADLI ROMANINDA MICHAEL BERG'İN SEMBOLİK ETKİLEŞİM ÇERÇEVESİNDE ANLATI KİMLİĞİNİN OLUŞUM SÜRECİNİN ESERE YANSIMALARI yaşanmışlıklar değişkendir. Olayların yeniden ilişkilendirilmesi ve kimliğe kodlanması gerekir (Lucius-Hoene, Deppermann 2002). Bu durumda birey değişebilmeli ve kendini geliştirebilmelidir. Bu açıdan bakıldığında, kimliğin anlatsal oluşumu bir kavram olarak algılanır: "Bağlantı, hikâyeler aracılığıyla inşa edilir"¹¹ (Keupp 2003: 31). Bu aslında anlatı kimliğinin başlangıç noktası olarak kabul edilir. Heiko Ernst (1996: 202) bu konuyla ilgili şu yorumda bulunur: "Anlatılar ve hikâyeler kendi deneyimlerimizi düzenlemeye, şekil vermeye ve anlamaya yarayan benzersiz bir biçimdi ve öyle de kalacaklar. Her insanın her gün maruz kaldığı izlenim ve deneyim kargaşasının, düzenli olaylar dizisi ve yorumlamasıyla ancak bir hikâyeye birlikte bir yapı, hatta bir anlam kazanır"¹² (aktaran Keupp 2003: 31).

Bireylerin kendilerini yansıttıkları anlatı ve hikâyelerde kimliklerini inşa ederler. Sürekli kimlikleri üzerinde çalışıp, yeniden oluştururlar. Devingen bir süreç olduğu için her defasında anlatılar ve hikâyeler yeniden oluşur ve kimliklerine entegre edilir. "O halde kendini anlatmak insanın özünde vardır. Buna göre insanlarda kimlik arayışına iten ve anlatım aracını kullanmalarını sağlayan bir şey vardır"¹³ (Keupp 2002: 69). Birey kendi öz hikâyesini üretir, oluşturur ve bunu etkileşimde ve iletişimde bulunduğu sosyal çevresine anlatarak aktarır. Anlatma çabası ve gayreti onun kimliğinin göstergesi haline gelir. Bu çabayı sergilerken, kendini başkalarına anlaşır kılmayı, en önemlisi kendini tanımlarını ve anlamaya çalışmalarını sağlamayı amaçlar.

Anlatı kimlik oluşumu, romanda da bir bütün olarak Michael'in hayat hikâyesini anlatma çabasıyla yansıtılır. Kendi hikâyesini anlatırken olaylar bütünü Hanna ile ilişkilendirir. Çünkü Hanna ile geçmişi, hayatının şekil almasına sebep olur. Onunla yaşadıkları ve edindiği deneyimleri, hayatının her evresinde karşısına çıkar. Bu durum onun sağlıklı kimlik oluşturabilme hedefini etkiler. Bundan kurtulmak istese de, bir türlü Hanna'nın etkisinden kurtulamaz. Son çare olarak yaşadıklarını yıllar sonra romanlaştırmak ister ve hayat hikâyesini yazmaya başlar. Hikâyesini, yaşadığı olaylar ve konular doğrultusunda ayrı ayrı betimler. Amacı kimliğini bu anlatılar ve hikâyesi vasıtasıyla oluşturmaktır, yani kendini tanımak ve başkalarına anlatmaktır. Hanna'nın kendisinde yarattığı olumsuzluklardan anlatılarını oluşturarak kurtulmak ister, ama bunu başaramaz. Bu durumu Michael romanda şöyle açıklar:

"Hanna'yla yaşadıklarımı yazma fikrini, onun ölümünden kısa bir süre sonra geliştirdim. O zamandan bu yana hikâyemiz kafamda defalarca yazıldı; her seferinde biraz daha farklı; her defasında yeni imgeler, yeni olaylar ve fikirlerle. Bu yazdığım hikâyenin pek çok değişik türevi var yani. Doğru hikâyenin bu yazılmış hikâyeye olduğuna ilişkin tel teminat, diğerlerini değil de, bunu yazmış olmamdır. Hikâye bu biçimiyle yazılmayı istedi, diğer türevleri değil. Önceleri hikâyemizi, ondan kurtulmak için yazmak istiyordum. Ama anılar izin vermediler buna. [...] Yıllardır kendi halinde bırakmışım hikâyemizi. Onunla barışmışım artık. Ve geri geldi: birbiri ardına, tüm ayrıntılarıyla; bütünlenmemiş,

¹¹ Orijinal metin: "Kohärenz wird über Geschichten konstruiert" (Keupp 2003: 31).

¹² Orijinal metin: „Erzählungen und Geschichten waren und bleiben die einzigartige menschliche Form, das eigene Erleben zu ordnen, zu bearbeiten und zu begreifen. Erst in einer Geschichte, in einer geordneten Sequenz von Ereignissen und deren Interpretation gewinnt das Chaos von Eindrücken und Erfahrungen, dem jeder Mensch täglich unterworfen ist, eine gewisse Struktur, vielleicht sogar einen Sinn“ (aktaran Keupp 2003: 31).

¹³ „Sich-Erzählen gehört danach zum Wesen des Menschen. Danach ‚gibt es‘ also etwas im Menschen, das ihn nach Identität suchen läßt und ihm das Medium der Narration ermöglicht“ (Keupp 2002: 69).

tamamlanmamış ve beni artık hüzünlendirmeyen bir hedefe yönelmiş olarak. Ne hüzünlü hikâye diye düşünmüştüm uzun zaman. Şimdi mutlu bir hikâye olduğunu düşündüğüm sanılmasın. Ama artık onun hakkını verdiğimi; ayrıca hüzünlü mü, yoksa mutlu mu olduğunun hiçbir önem taşımadığını düşünüyorum” (s. 181-182).

Batılı Toplumlarda ‘Güzel Biçimlendirilmiş’ Öz Hikâyelerde Mevcut Karakteristik Özellikler ve Tasarım Boyutu

Bu aşamaya kadar bahsi geçen tanımlamalar ve açıklamalarla kimlik oluşum süreci irdelenirken, bu bölümde ise kişisel kimliğin anlatı özelliğine ilişkin oluşturulan öz hikâyelerin oluşum aşaması bakımından karakteristik özellikleri ve tasarım boyutları irdelenecektir. Birey, kendini anlatma çabasında hikâyelerini oluştururken belirli kurallara ihtiyaç duyar. Bu kurallar, sosyal normların belirlediği kurallardır. Gergen & Gergen (1988) öz hikâyelerin herkes tarafından kabul edilmesi ve anlaşılabilirliğini arttırmak için ‘güzel biçimlendirilmiş’ olmaları gerektiğini savunurlar. Fakat bu tezlerini batılı kültürler göre betimlerler. Anlatı oluşumu gelişigüzel oluşturulamaz. Öz anlatılar sosyal açıdan değerlendirilirken gerçek, akla uygun, gerçek dışı, dürüst gibi kalıplara göre sınıflandırılır. Anlaşılır olmak ve sosyal kabul edilmeyi tecrübe edebilmek için, ‘doğru hikâyeler’ kurallar çerçevesinde oluşturulmalıdır (Kraus 1999: 7). Anlatı uzlaşımı farklı yazarlar tarafından ele alınıp, analitik açıdan yapıları değerlendirilmiştir. Bu bakış açısından yola çıkan Gergen & Gergen (1988) öz hikâyede dikkat edilmesi gereken beş önemli karakteristik özelliğin olduğunu belirtir. Karakteristik özelliklerin ‘güzel biçimlendirilmiş’ öz hikâyenin batılı kültürler kapsamında ele alındığı da vurgulanır (Kraus 1999: 7). Bunlar; ‘anamlı bitiş noktası’, ‘önemli olayların daraltılması’, ‘olayların anlatı sırası’, ‘nedensel bağlantıların oluşturulması’ ve ‘sınır işareti’dir. Anlatı bitiş noktası, her anlatının bir bitiş noktası olması gerektiğini vurgular. Anlatıcı başkalarına anlaşılır gelebilmek için hikâyesini oluşturup anlatırken belirli bir amaç için çabalamalıdır. Anlatının değer biçildiği bir çerçevesi olmalıdır. Bu çerçeveye göre iyi ya da kötü karakter, mutlu ya da mutsuz sona ulaşmalıdır (MacIntyre 1981: 456). Böylece anlatıcı duruma uygun birden fazla hikâyeye sahiptir. Bunlar arasında toplum tarafından belli durumlara özgü sunulan hikâyelerde bulunmaktadır. Anlatıcı kendine en uygun şekli seçer ve hikâyesine yansır. Önemli olayların daraltılmasında ise anlatıcı belirlediği amaç doğrultusunda hikâyede geçen olayları önem sırasına göre düzenleyip, istediği şekilde hikâyesine aktarır. Bu eylem onun kimliğini yansıtmada konusunda yardımcı olur (Kraus 2000: 172). Eğer hikâyede anlamlı bir bitiş noktası konulmadıysa, önemli olayların anlaşılıp anlaşılmadığı belirlenemez. Bu sebepten ötürü, önemlilik esası anlatıcı ve dinleyicinin arasında uzlaşılması gereken bir eylemdir. Ayrıca anlatıcının önemli olayları anlatırken üstlendiği rol de çok önemlidir. Öz hikâyesinde hikâyesini aktör olarak mı yoksa kendinden hareketle olayları somutlaştırarak mı anlatıp anlatmayacağı olaylara atfettiği önem ile ilgilidir. Olayların anlatı sırasında ise anlatıcının aktardığı olaylar, anlatının içeriğine zarar vermeden kronolojik olarak anlatılmalıdır: “En yaygın kabul gören sosyal uzlaş, doğru-zamansal dizilimdir (‘birbiri ardına’)”¹⁴ (Kraus 2000: 172). ‘Anlatı düzenlemesi’ (Kraus 2000) dinleyiciye anlatının doğru sırada iletebilmek için anlatıcıya hizmet eder. Eğer anlatıcı sıralama düzenine uymazsa, hikâyesi o anda dinleyici tarafından anlaşılmayıp, onun uzaklaşmasına, hatta ilgisiz tavır

¹⁴ Orijinal metin: „Die am meiste akzeptierte gesellschaftliche Konvention ist die der linearen temporalen Sequenz (,eins nach dem anderen‘)“ (Kraus 2000: 172).

BERNHARD SCHLINK'İN "OKUYUCU" ADLI ROMANINDA MICHAEL BERG'İN SEMBOLİK ETKİLEŞİM ÇERÇEVESİNDE ANLATI KİMLİĞİNİN OLUŞUM SÜRECİNİN ESERE YANSIMALARI sergilemesine sebep olur (Kraus 1999: 9). Nedensel bağlantıların oluşturulmasında "olaylar hedef durumuna göre nedensel olarak birbirine bağlanacak"¹⁵ (Kraus 2000: 172) şekilde biçimlendirilmelidir. Buna göre olaylar, birbirine bağlı oldukları için, etki ve nedenleri arasındaki ilişkiye göre açık bir şekilde derecelendirilir. Etkileyen ve birbirine bağlı olan olaylar her zaman bir önceki olayın ürünüdür (Kraus 2000: 173). Olayların anlatıcı tarafından belirsiz ve dengesiz anlatılması, onun iletişim ortakları tarafından anlaşılmasını güçlendirir (Kraus 1999: 10). Bu nedenle anlatıcının öz hikâyesini oluştururken, olayların nedensel bağlantılarını iyi tasarlayıp, bir araya getirmesi gerekir. Çünkü bu olaylar ve bağlantılar onun kimliğinin birer yansımasıdır. Son olarak sınır işareti ise hikâyelerde kullanılan bir işarettir. Bu işaretler anlatıyı belirli kurallar gereği düzenleyip çerçevelenmesini sağlar, ayrıca etkileşim ortaklarının 'hikâyenin dünyasına' girip çıkmalarını belirler (Kraus 2000: 173). Bu süreç, iletişim üyelerinin her defasında yeniden 'kelime aktarımı' ile gerçekleştirilir. Eğer anlatıcı hikâyesinin daha uzun bir versiyonunu aktarmayı amaçlıyorsa, bunu karşısındakine işaretlerle belirtir. Bu durumda sınır işareti bir tür çerçeve görevi görür ve anlatının girişini ve çıkışını sağlar. Diğer taraftan 'güzel biçimlendirilmiş' öz hikâyelerin karakteristik özelliklerinin yanı sıra, bir de tasarım boyutu bulunmaktadır. Kimlik gelişimi süresince bireyin hikâyeleri de değişkenlik gösterir ve gelişir. Kraus (1999: 12-15), anlatıların üretildiği tasarım boyutlarındaki farklılıkları 'içerik', 'auktorial', 'gerilim eğrisi', 'tür seçimi', 'zaman perspektifi' ve 'figürlerin nedensellik aracılığıyla anlamın inşası' olarak sınıflandırır. İçerik, anlatının anlatıcı tarafından istediği şekilde şekillendirdiği ve yapılandığı bir boyuttur. Auktorial'da ise, öz anlatılar içerik açısından kimliğin dışı vurunum halindedir. Belirli konu alanlarını içerir. Psikolojik açıdan anlatıcı olaylarını aktör rolüyle anlatırken, 'içe vurunum' veya 'dışa vurunum' yöntemiyle kendini 'kuvvetli' – 'kuvvetsiz' olarak yansıtabilir (Kraus 1999: 13). Bu durum şöyle izah edilir: "hikâyemde bir aktör müyüm, yoksa diğer güçler tarafından yönlendirilen bir nesne miyim?"¹⁶ (Kraus 1999). Peter Öberg (1997) aktörün hikâyesinde bulunduğu konum ile ilgili altı farklı yaklaşımda bulunur. Bunları şöyle özetler: 'anlatıcının sürekli kaybeden olarak anlatıldığı acı hayat', 'kurban olarak anlatıldığı tuzak hayat', 'savaşçı olarak anlatıldığı engel koşulu hayat', 'fedakâr olarak anlatıldığı fedakâr hayat', 'tırmanıcı olarak anlatıldığı kariyer hayat', 'şanslı çocuk olarak anlatıldığı tatlı hayat' (aktaran Schulz 2008: 5). Gerilim eğrisinde anlatının içeriği bakımından değişkenlik göstermesi mümkündür. Bu durum yüksek gerilimli anlatı veya düşük gerilimli anlatı olarak sınıflandırılır. Gergen & Gergen (1988) üç farklı gerilim eğrisinden söz ederler. Birincisi, anlatıcının herhangi bir değişiklik olmaksızın değerlendirici konumunda kaldığı 'istikrar anlatısı'dır. İkincisi 'aşamalı anlatım' ve üçüncüsü 'gerileyici anlatım' olarak tanımlanır ve her iki özellik anlatıcının değerlendirme boyutunda zamanla değiştiğini ifade eder (Kraus 1999: 13). Tür seçiminde anlatıcı duruma göre ihtiyaçları doğrultusunda bir anlatım oluşturur. Farklı yaşam dünyaları olmakla birlikte, bu anlatı kalıplarına sosyalleşme evresinde de rastlanır (Kraus 1999: 13). Toplum tarafından şekil verilmiş bu türleri, anlatıcı kendi anlatısını şekillendirmek için seçer. Zaman perspektifinde, her anlatıcının farklı şekillenmiş ve yapılandırılmış öz hikâyeleri bulunur. Bu hikâyeler duruma göre kullanılıp, farklı zaman perspektiflerini içinde barındırır. Böylece bir hikâyede

¹⁵ Orijinal metin: „Ereignisse bis zum Zielzustand kausal verbunden“ (Kraus 2000: 172)

¹⁶ Orijinal metin: “[...] bin ich Akteur meiner Geschichte oder bin ich Objekt in ihr, getrieben von anderen Kräften” (Kraus 1999: 13).

meydana gelen olayları çok kısa veya çok uzun birbirine bağlamak mümkündür. Farklı zamansal perspektifler içindeki olaylar birbirine bağlıysa, buna ‘iç içe geçmiş anlatılar’ (‘nested narratives’) adı verilir (Mandler 1984), yani söz konusu olan “hikâye içinde yer alan hikâyeler¹⁷”dir (Kraus 1999: 14). Figürlerin nedensellikleri aracılığıyla anlamın inşasında, anlatı gerçeklerle değil, ‘anlam oluşturma’ (‘meaning making’) ile ilgili olduğu öne sürülmektedir (Kraus 1999: 15). Anlam yaratımının önemi kişinin hikâyesinin yaşanmışlığı değil, geleceğe açık tutulması gerektiğidir (Freeman 1993: 216). Bütün bu anlatı ve tasarım boyutları ise Michael Berg’in hayat hikâyesinde de karşımıza çıkar.

“Okuyucu” adlı romanda Michael Berg’in hayat hikâyesini biçimlendirme ve tasarım boyutu

İlgili yapıtta Michael Berg’in hayat hikâyesini biçimlendirme ve bu hikâyenin tasarım boyutu genel anlamda şu şekilde özetlenebilir. Michael Berg romanda ben anlatıcı olarak okuyucunun karşısına çıkar. Yaşadıklarını ve kişisel özelliklerini anlatabilmek için, hayat hikâyesine başvurur. Okuyucusunun, Michael’in kimlik oluşum sürecini anlayabilmeleri için hayatında öne çıkan olayları nedensellik ilkesine dayandırarak anlatır. Böylece okuyucu onun hayatındaki farklı gelişim evrelerine tanıklık eder. Hayatını üç evrede anlatır. Birinci evresinde Hanna ile 1958 sonbaharında tanışır ve 1959 Şubatında ilişkileri başlar. Aynı yılın yazında ise Hanna’nın ortadan kaybolmasıyla biter. İkinci evresi 1966 ilkbaharında davada tekrar karşılaşmalarıyla başlar. 1974 yılında hapisanede tekrar iletişime geçerler ve 1984 yılında Hanna’nın intiharı ile son bulur. Üçüncü evresi on yıl sonra başlar ve Hanna’nın onun üzerinde bıraktığı etkileri çözmeye çalıştığı dönemdir. Bu durumdan kendi öz hikâyesini romanlaştırarak kurtulmaya çalıştığını yansıtır.

Kimi anlatılarda aktör olarak yer alır, bazı anlatılarda ise kendini somutlaştırarak olayları tasvir eder. Bunu gerçekleştirirken anlatının içeriğine göre kendisini bazen güçlü, bazen de güçsüz olarak görür. Olayların akışına göre gerilim artsa da, bazı yerlerde düşer. Hikâyelerini genellikle trajedi türünde oluştursa da, bazen romantik unsurları ön plana çıkarmaya çalışsa da trajedi boyutundan sıyrılamaz. Olay örgüsünü belli bir zaman perspektifi ile anlatır fakat bazı yerlerde ise hikâye içerisinde başka hikâye anlatma boyutuna geçer. Olaylarda geçen figürlerini nedensellik boyutunda değerlendirip bunu amaç olarak kullanır. Ayrıca öz hikâyesinde anlamlı bitiş noktası, önemli olayların daraltılması, olayların anlatı sırası, nedensel bağlantıların oluşturulması ve sınır işareti gibi karakteristik biçimlendirme özelliklerine rastlamak mümkündür. Bu anlamda Gergen & Gergen’in yaklaşımına göre öz hikâyesini anlatma çabası ‘güzel anlatılmış bir anlatı’ kategorisinde değerlendirilebilir.

Sonuç

Bireyler kimliklerini etkileşim ve iletişim sayesinde oluştururlar. Kullanıldıkları dil ise onlara araç olarak hizmet eder. Anlatı kimlik oluşumunda da, birey öz hikâyeleri vasıtasıyla kişisel kimliklerini anlatma yoluna gider. Bu anlatılar sayesinde kim olduğunu ve olmak istediğini anlar. Bireyin anlatıları ve kimlikler farklı kaynaklardan beslenerek gelişir ve değişir. Kendilerine has davranış şekilleri anlatılarına da yansır. Bu durumda her anlatıcı kendine has ve özeldir. Aynı şekilde öz hikâyeleri de kendilerine has yapılarıdır. Birey, aynı zamanda bir toplumun üyesi olduğundan, o toplumun ortak norm ve değer yargılarını da anlatılarında bulundurur. Böylece

¹⁷ Orijinal metin: “Geschichten in Geschichten” (Kraus 1999: 14).

BERNHARD SCHLINK'İN "OKUYUCU" ADLI ROMANINDA MICHAEL BERG'İN SEMBOLİK ETKİLEŞİM ÇERÇEVESİNDE ANLATI KİMLİĞİNİN OLUŞUM SÜRECİNİN ESERE YANSIMALARI etkileşim üyeleri öz hikâyelerinde ortak noktalar barındırırlar. Bu bakış açısından yola çıkarak romanda Michael'in hayat hikâyesinde toplumsal olgular, o milletin ortak sorunları olarak kabul edilir. Anlatıcının hikâyesinde toplumsal kimlik konusunu birden fazla olaylarla ilişkilendirdiği görülmektedir. Alman kimliğini yansıtırken o kuşağın ortak sorunlarını kendi bakış açısıyla okuyucuya sunar. Bu durumda hikâyesini oluştururken belli bir amaca ulaşmak için çabalar, bu da onun anlamlı bir bitiş noktası hedeflediğini gösterir. Amacına uygun oluşturduğu hikâyesinde Alman kimliğini ve yarattığı olumsuz çağrışımları belli bir sıralamada, okuyucunun anlayacağı şekilde dile getirir. Michael'in anlatılarında buna dikkat etmesinin sebebi ise, hem önemli olayların daraltılmasına, hem de içeriğine zarar vermeden kronolojik, yani olayların anlatı sırasına göre anlatmasından kaynaklanır. Ayrıca anlattığı olaylar birbirine bağlı oldukları için, nedensellik bağlantıları da oluşturulmuş olur. Her romanda olduğu gibi, bu anlatıda da romanın sınır işareti en başta konulmuş, okuyucunun giriş ve çıkışı hakkında bilgi sahibi olmuştur.

Toplumsal kimlik dışında bu romanda asıl vurgulanmak istenen Michael'in neden bu öz hikâyesini anlatma çabasına girmiş olmasıdır. Her ne kadar romanda tarihsel olayların toplum üzerinde yarattığı travmatik olaylar konu edilse de, asıl anlatılmak istenen Michael ve Hanna arasındaki toplumsal norm ve değerlere uygun olmayan ilişkileridir. Anlatıcı öz hikâyesinin içeriğini bu olay üzerine inşa eder. Hanna ile ilişkilerini anlatırken aktör rolünü seçer, hâlbuki toplumsal kimliğini anlatırken kendini olaylardan somutlaştırarak anlatır. Burada her iki boyut hikâye içinde yer alır ve kimi zaman kendini kuvvetli bir aktör olarak görse de, genellikle Hanna ile ilgili olayların anlatımında kendini güçsüz konumuna yerleştirir. Michael'in hikâyesi bu anlamda anlatıcının sürekli kaybettiği acı hayattır aslında ve anlatısını bir trajedi olarak okuyucusuna sunar. Hanna ile ilgili her olay anlatımında, okuyucu için gerilim hemen hemen her zaman vardır, hatta Hanna ve Nazi geçmişi, gerilimi daha da artırır. Bu durumda Michael hikâyesini anlatırken belli bir zaman perspektifi kullanır. Bilhassa Hanna ile ilgili olay anlatılarında Nazi geçmişini de konu etmesi, hikâye içinde hikâye anlatmasına neden olur. Böylece kendi öz hikâyesini, yani öz kimliğini anlatı şeklinde okuyucuya aktarırken, figürlerin nedensellikleri doğrultusunda hem kimliğini, hem de anlatısını inşa ettiğini gözler önüne serer.

Yaptığımız bu çalışmada anlatı kimlik oluşumunun bakış açısıyla romanda geçen öz hikâyeyi değerlendirme boyutunda, kahramanı daha iyi anlamaya yardımcı olduğu anlaşılır. Anlatıları biçimlendirme ve tasarım boyutlarında anlatı kimlik oluşumunun roman analizlerinde önemli olduğu görülür ve daha da geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abels, H. (2007). *Identität, Interaktion, Präsentation. Kleine Einführung in interpretative Theorien der Soziologie*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Becker, P. V. (2000). „Mein Erfolg bleibt ein Traum.“ Bernhard Schlink über sein Doppelleben als Jurist und Bestseller-Autor, über die Spannung vor dem Erscheinen seines Buches ‚Liebesfluchten‘. In: *Der Tagesspiegel* (05.01.2000).
- Dellwig, M. (2014). *Zur Aktualität von Erving Goffman*. Wiesbaden: Springer.
- Freeman, M. (1993). *Rewriting the self. History, memory, narrative*. London: Routledge.
- Frye, N. (1957). *Anatomy of criticism*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Gergen, K. J. ve Gergen, M. M. (1988). Narrative and the self as relationship. L. Bergowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* içinde (17-56. ss.). New York: Academic.

- Hardy, B. (1968). Towards a poetics of fiction: An approach through narrative. *Novel*, 2, 5-14.
- Keupp, H. (2002). Identitätskonstruktionen. H. Keupp, T. Ahbe, W. Gmür, R. Höfer, B. Mitscherlich, W. Kraus, F. Kraus (Ed.), *Identitätskonstruktionen. Das Patchwork der Identitäten in der Spätmoderne* içinde (190-214. ss.). Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Keupp, H. (2003). *Identitätskonstruktionen*. Erişim adresi <http://www.ippmuenchen.de/texte/identitaetskonstruktion.pdf>. (Erişim tarihi 10.07.2019).
- Krappmann, L. (1997). Die Identitätsproblematik nach Erikson aus einer interaktionistischen Sicht. H. Keupp ve R. Höfer (Ed.), *Identitätsarbeit heute. Klassische und aktuelle Perspektiven der Identitätsforschung* içinde (92-97. ss.). Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Krappmann, L. (2000). *Soziologische Dimension der Identität. Strukturelle Bedingungen für die Teilnahm an Interaktionsprozessen*. Stuttgart: Klett.
- Kraus, W. (1999). *Identität als Narration. Die Narrative Konstruktion von Identitätsprojekten*. Erişim adresi <http://web.fu-berlin.de/postmoderne-psych/berichte3/kraus.htm>. (Erişim tarihi 06.06.2018).
- Kraus, W. (2000). *Das erzählte Selbst. Die narrative Konstruktion von Identität in der Spätmoderne*. Herbolzheim: Centaurus.
- Krause, T. (2000). Schwierigkeiten beim Dachausbau. In: *Die Welt* (29.01.2000).
- Lucius-Hoene, G. ve Deppermann, A. (2002). *Rekonstruktion narrativer Identität*. Wiesbaden: Springer Fachmedien.
- Macintyre, A. (1987). *Verlust der Tugend: Zur moralischen Krise der Gegenwart*. Frankfurt a. M.: Campus.
- Magenau, J. (2014). Bernhard Schlink zum 70. Geburtstag. Schreiben macht glücklich. In: *Tagesspiegel* (04.07.2014).
- Mancuso, J. C. (1986). The acquisition and use of narrative grammar structure. T. R. Sarbin (Ed.), *Narrative psychology. The storied nature of human conduct* içinde (91-110. ss.). New York: Praeger.
- Mandler, J. M. (1984). *Stories, scripts and scenes: Aspects of schema theory*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Mead, G. H. (1968). *Geist, Identität und Gesellschaft*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Müller, B. (2011). *Empirische Identitätsforschung. Personale, soziale und kulturelle Dimension der Selbstverortung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Öberg, P. (1997). *Livet som berättelse. Om biografi och åldrande / Life as a narrative. On biography and aging*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Rosa, H. (2007). Identität. J. Straub, A. Weidemann, D. Weidemann (Ed.), *Handbuch interkulturelle Kommunikation und Kompetenz. Grundbegriffe – Theorien – Anwendungsfelder* içinde (47-55. ss.). Stuttgart-Weimar: J. B. Metzler.
- Schlink, B. (2014). *Okuyucu*. (Çev. C. Ener). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Schultz, C. (2008). „... der Rest ist Geschichte“ *Zur Einführung in die Narrative Psychologie*. Erişim adresi <https://www.spsh.de/texte/NarrativePsych.pdf>. (Erişim tarihi 10.07.2019).
- von Engelhardt, M. (2010). Ervin Goffman: Stigma. Über Techniken der Bewältigung geschädigter Identitäten. B. Jörissen ve J. Zirfas (Ed.), *Schlüsselwerke der Identität* içinde (123-140. ss.). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.